

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ШИРА ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 342.92

**АДВОКАТУРА ЯК ІНСТИТУТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВОВУ
ДОПОМОГУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ
АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Ужгород – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Закладі вищої освіти
«Міжнародний університет бізнесу і права».

Науковий керівник –

кандидат юридичних наук, доцент,
відмінник освіти України

Боровик Андрій Володимирович,

Науково-дослідний інститут публічного права,
віцепрезидент з наукової роботи.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

Шаповал Роман Володимирович,

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності;

доктор філософії в галузі права, доцент

Дерев'янка Наталія Зеновіївна,

Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука,
завідувач кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін.

Захист відбудеться «14» вересня 2024 року о «10⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, пл. Народна, 3 (зала вченої ради).

З дисертацією можна ознайомитися в національній бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Автореферат розісланий «14» серпня 2024 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Т.П. Попович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Інститут адвокатури є одним із ключових інститутів правової допомоги, незамінним елементом механізму забезпечення реалізації та захисту прав і свобод громадян, адже саме адвокат має унікальні, передбачені чинним процесуальним законодавством повноваження щодо захисту свого клієнта від можливих зловживань з боку суб'єктів владних повноважень органів публічної адміністрації, гарантом надання особі кваліфікованої правової допомоги, що включає і юридичні консультації, і складання процесуальних документів, і представництво інтересів особи в органах публічної адміністрації та у відносинах з іншими учасниками правовідносин.

Водночас інститут національної адвокатури не може розвиватися ізольовано, особливо з урахуванням прагнень України набути повноправного членства в Європейському Союзі. Останнє стимулює органи публічної адміністрації вивчати позитивний досвід адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності у зарубіжних країнах з метою визначення можливості та доцільності його запозичення та впровадження в національне законодавство та юридичну практику.

На особливу увагу в цьому контексті заслуговує досвід адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Республіці Польща, яка також пройшла шлях від пострадянської держави до європейської держави з ринковою економікою.

Питання публічного управління та публічного адміністрування у сфері реалізації права особи на правову допомогу досліджували відомі фахівці у сфері адміністративного права, зокрема В. Авер'янов, О. Бандурка, В. Бевзенко, Ю. Битяк, І. Бінько, А. Боровик, М. Віхляєв, С. Гайдученко, В. Галунько, О. Губанов, Н. Губерська, Н. Деревянко, В. Доненко, Є. Жукова, Р. Калюжний, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Кузьменко, В. Курило, Д. Лученко, П. Лютіков, Р. Мельник, О. Миколенко, Д. Приймаченко, С. Стеценко, В. Тильчик, О. Червякова, С. Чернов, Р. Шаповал та інші науковці.

Різні аспекти адміністративно-правового забезпечення адвокатської діяльності досліджували у своїх працях такі відомі науковці, як Л. Волкова «Публічне адміністрування адвокатури України», А. Іванський «Правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту», О. Коваль «Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України», В. Лаврів «Адміністративно-правове регулювання адвокатської таємниці», А. Олійник «Реформа адвокатури: адміністративно-правове забезпечення» та інші відомі науковці.

Окремі дисертаційні дослідження питань адміністративно-правового забезпечення інституту адвокатуру присвятили Н. Меєрович «Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні» та Є. Шкребець «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі».

На окрему увагу заслуговують докторські дисертації Т. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» та В. Святоцької «Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження».

Проте дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України ще не було предметом окремого наукового аналізу, що актуалізує підготовку цієї роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконана відповідно до Указу Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 року № 68/2016 в межах виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 та ін. Робота відповідає Перспективним напрямам кандидатських і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, затвердженим рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 року № 86/11. Дисертацію виконано в межах планів науково-дослідної роботи кафедри адміністративного, кримінального права і процесу Закладу вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права». Внесок здобувача полягає у порівняльно-правовому дослідженні адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Республіці Польща та в Україні.

Мета дослідження. Метою дисертаційної роботи є дослідження адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Республіці Польща та в Україні з метою виокремлення позитивного досвіду та визначення можливості та доцільності його впровадження в національну юридичну практику.

Досягнення поставленої мети дисертаційної роботи пов'язується із вирішенням таких наукових *задач*:

- охарактеризувати історію становлення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща;
- узагальнити історіографію та методологію дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу;
- проаналізувати сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща;
- окреслити актуальні питання адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща в контексті євроінтеграційних процесів та процесів глобалізації;
- визначити особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні та Республіці Польща;

– визначити перспективні напрями удосконалення адміністративно-правових засад регулювання адвокатської діяльності в Україні з урахуванням позитивного досвіду Республіки Польща.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у сфері функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу.

Предметом дослідження є адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань вимагає застосування складної сукупності загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Застосування діалектичного методу наукового пізнання та принципу історизму дозволило охарактеризувати історію становлення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща (підрозділ 1.1). Застосування загальнонаукових методів аналізу та синтезу, а також системного методу дозволило узагальнити історіографію та методологію дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу (підрозділ 1.2). Застосування структурно-функціонального і системного підходів, а також методів порівняльного правознавства стало методологічним базисом для аналізу сучасного стану адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща та визначення актуальних питань адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща в контексті євроінтеграційних процесів та процесів глобалізації (підрозділи 2.1, 2.2). Порівняльно-правовий метод дав можливість дослідити особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні та Республіці Польща (підрозділ 2.3). Формально-юридичний метод та метод юридичного моделювання сприяли визначенню перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад регулювання адвокатської діяльності в Україні з урахуванням позитивного досвіду Республіки Польща (розділ 3).

Нормативною базою дослідження є законодавчі та підзаконні нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, а також акти органів адвокатського самоврядування.

Емпіричну основу дослідження становили наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, статистичні матеріали, аналітичні матеріали автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячене адвокатурі як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України. Здійснене дослідження дозволило сформулювати нові наукові положення та висновки, обґрунтовані особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

– класифіковано спільні принципи здійснення адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща: 1) загальноправові принципи (верховенства права, законності, рівності всіх перед законом та судом, презумпції невинуватості, гуманізму, справедливості); 2) принципи, що притаманні адвокатській діяльності (принцип конфіденційності (збереження адвокатської таємниці), принцип монополії адвокатської професії у визначених законом сферах правозахисної та представницької діяльності, принцип свободи вибору форм та методів адвокатської діяльності, принцип незалежності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності, принцип пріоритетності інтересів клієнта);

– обґрунтовано доцільність запозичення досвіду Республіки Польща щодо обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків;

– запропоновано імплементувати в національне законодавство польський варіант підготовки майбутнього адвоката, коли особа (аплікант) протягом трьох років проходить стажування (після шести місяців стажування може замінити адвоката у суді, за винятком Верховного Суду) і тільки потім складає адвокатський іспит;

удосконалено:

– історіографію та методологію дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу, а саме обґрунтовано необхідність застосування цивілізаційного, антропологічного та синергетичного наукових підходів;

– наукові підходи до класифікації та уніфікації форм та видів адвокатської діяльності, організаційно-правових форм адвокатських об'єднань в Україні та в Республіці Польща з урахуванням необхідності гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу;

дістало подальший розвиток:

– аргументація доцільності доповнення переліку дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватись до адвоката в Україні, грошовим стягненням за вчинення дисциплінарного проступку за аналогією із відповідним переліком за польським законодавством;

– обґрунтування пропозиції на підставі аналізу досвіду Республіки Польща імплементувати в національне законодавство можливість застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату на певний строк та втрати пасивного й активного права бути вибраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку;

– вирішення проблеми належного фінансового забезпечення системи безоплатної правової допомоги в частині стимулювання адвокатів до активної участі у захисті клієнта шляхом збільшення розміру додаткової винагороди у разі винесення судом виправдувального вироку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться в роботі, можуть бути використані в:

- *науково-дослідній сфері* – шляхом їх використання у подальшій розробці теоретичних проблем адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу;

- *законотворчій діяльності* – отримані результати можна використовувати для вдосконалення законодавства, яким встановлюються адміністративно-правові засади адвокатської діяльності в Україні;

- *навчальному процесі* – для підготовки посібників, підручників та викладанні курсів з таких навчальних дисциплін, як: «Судові та правоохоронні органи України», «Адвокатура», «Механізм захисту прав і свобод людини» та ін.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на 2 науково-практичних конференціях, а саме: «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 року); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 року).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 6 наукових працях, серед яких 3 наукові статті опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, 1 наукова праця – в іноземному виданні, та 2 тези доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 190 сторінок, з яких основний текст становить 165 сторінок. Список використаних джерел містить 185 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність вибраної теми дисертації, висвітлено її зв'язок із науковими програмами, планами й темами, проаналізовано загальний стан наукової розробленості теми; визначено мету й завдання дослідження, сформульовано об'єкт і предмет, названо основні методологічні підходи до дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, а також наведено відомості про апробацію і публікацію результатів дослідження, його структуру.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України» складається з двох підрозділів.

У **підрозділі 1.1 «Історія становлення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща»** підкреслено, що інститут адвокатури є одним із найважливіших соціальних інститутів, який сформувався ще до нашої ери і набув особливого значення із появою юриспруденції як особливого виду діяльності людини. Із появою

держави та її основних інститутів виникають різні форми правової взаємодії між її громадянами, а також іншими суб'єктами суспільних відносин. Із ускладненням таких відносин виникає природна необхідність в особливому виді професійної діяльності, яка полягає у наданні юридичних послуг та представництві інтересів тих осіб, які не володіють відповідними спеціальними знаннями у сфері права, відносин з державними органами тощо.

Констатовано, що становлення інституту адвокатури в Україні та Республіці Польща відбувалось у відповідності до загальних закономірностей становлення та розвитку такого правового інституту в європейських країнах, причому професійна адвокатура на українських землях сформувалась саме в період польсько-литовської доби. Правовими засадами інституту адвокатури виступали Литовські статuti та джерела Магдебурзького права. Зокрема, захисником могла виступати людина, яка була добре обізнана із писаним правом.

Для виокремлення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання окремих аспектів адвокатської діяльності увагу зосереджено на етапі новітньої історії України та Республіки Польща (період всенародної мобілізації початку 1980-х). Ключовою подією в новітній історії Республіки Польща стало прийняття 26 травня 1982 року Закону «Про адвокатуру», у зв'язку із чим в історії адвокатури Республіки Польща розпочався новий етап. Адвокатура Республіки Польща набула нового статусу: стала головним захисником дотримання прав і свобод громадян, отримала доступ до громадської діяльності (участі в різних спілках та об'єднаннях), було скасовано нагляд міністра юстиції, адвокатура отримала значну незалежність від органів влади та змогла визначити З'їзд адвокатів головним органом самоврядування адвокатури Республіки Польща.

У підрозділі 1.2 «Історіографія та методологія дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу» на підставі аналізу наукових публікацій встановлено тенденцію щодо активізації доктринальних досліджень актуальних питань адвокатської діяльності загалом та адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу зокрема, які умовно можна поділити на три основні групи. До першої групи віднесено праці вчених, які досліджують теорію та практику адвокатської діяльності в Україні, включаючи аналіз законодавства, судової та адміністративної практики. До другої групи віднесено праці фахівців у сфері порівняльного правознавства, автори яких зосереджують увагу на порівняльному аналізі правових засад та особливостей адвокатської діяльності у зарубіжних країнах, зокрема в Республіці Польща. До третьої групи віднесено дослідження вчених-адміністративістів, які досліджують адміністративно-правові засади функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу, взаємодію адвокатів із суб'єктами публічної адміністрації тощо.

Окрема увага в контексті теми дослідження зосереджена на наукових працях, присвячених проблематиці організації та функціонування адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Україні та Республіці Польща, включаючи адміністративно-правове регулювання порядку складання кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні та отримання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, порядку підвищення кваліфікації адвокатів, підстави та порядок притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності тощо.

Серед методів дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України ключову роль відведено методології порівняльного правознавства, структурно-функціональному методу, а також методу юридичного моделювання. Підкреслено необхідність застосування антропологічного, цивілізаційного та синергетичного наукових підходів для аналізу проблемних питань адвокатської діяльності в Республіці Польща та Україні та визначення шляхів їх вирішення.

Синергетичний підхід розглядає адвокатуру як систему, що здатна до саморегулювання та самовдосконалення. І йдеться не тільки про органи адвокатського самоврядування на кшталт З'їзду адвокатів чи Ради адвокатів. Значення має вся адвокатська спільнота, всі адвокати, поєднані сучасними засобами комунікації. В цьому аспекті порівняльно-правове дослідження адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Республіці Польща та в Україні має вирішальне значення для синергетики – запозичення найкращого позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатури в Республіці Польща та визначення можливості та доцільності його імплементації в національне законодавство та юридичну практику.

Розділ 2 «Правові засади здійснення адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща: аналіз законодавства та судової практики» встановлено, що ієрархію нормативно-правових актів, якими врегульовано різні аспекти адвокатської діяльності в Україні, становлять Конституція України та рішення Конституційного Суду України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, кодекси та закони України, укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України, а також інші підзаконні, відомчі нормативно-правові акти центральних та місцевих органів публічної адміністрації (виконавчої влади та місцевого самоврядування). Так, Конституція України у ст. 59 гарантує кожному право на професійну правничу допомогу, причому у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно і кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

До принципів адвокатської діяльності віднесено: принцип рівності всіх перед законом та судом, принципи верховенства права та законності, принципи гуманізму, добросовісності та справедливості у професії адвоката, принцип монополії адвокатської професії у визначених законом сферах правозахисної та представницької діяльності, принцип свободи вибору форм та методів адвокатської діяльності, принцип незалежності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності, принципи збереження конфіденційності отриманої від клієнта інформації (адвокатської таємниці) та пріоритетності інтересів клієнта, принципи субординації та координації у взаємодії з органами публічної адміністрації та іншими суб'єктами правозахисної діяльності, принцип персональної відповідальності адвоката за дотримання професійної етики та норм чинного законодавства.

Підкреслено, що принцип верховенства права є ключовим для адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу і включає у себе три принципи – принцип верховенства прав і свобод людини над інтересами держави, принцип верховенства ратифікованих (визнаних Україною) норм міжнародного права над нормами національного законодавства, а також принцип верховенства норм Конституції України над нормами законів та підзаконних нормативно-правових актів (принцип конституціоналізму).

Зазначається, що принципи адвокатської діяльності містяться також у Правилах адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року, зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 року. Зокрема, згідно з Розділом II Правил адвокатської етики, до основних принципів адвокатської етики належать: незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності, дотримання законності, пріоритет інтересів клієнта, неприпустимість конфлікту інтересів, конфіденційність, компетентність та добросовісність, повага до адвокатської професії, чесність та добропорядна репутація. Адвокату, зокрема, заборонено робити завідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, що мають до нього відношення, їх правової оцінки, прав і обов'язків адвоката, клієнта, а також обсягу своїх повноважень щодо представництва інтересів клієнта (ч. 2 ст. 12-1 Правил адвокатської етики).

Водночас Закон «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року не містить окремого переліку принципів адвокатської діяльності, проте вони впливають, зокрема, з тексту присяги адвоката та зобов'язання зберігати адвокатську таємницю. Також, згідно зі ст. ст. 8.1.-8.2. Закону «Про адвокатуру» Республіки Польща, адвокат під час виконання професійних обов'язків користується свободою слова і писання у межах, окреслених перед адвокатурою і приписами права. Особа, яка зловживає цією свободою, що проявляється у переслідуванні через приватну зневагу або у знеславленні сторони, її помічника або захисника, куратора, свідка, експерта або перекладача, підлягає дисциплінарному стягненню.

У підрозділі 2.2 «Актуальні питання адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща в контексті євроінтеграційних процесів та процесів глобалізації» констатовано, що сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні потребує удосконалення, включаючи необхідність запозичення найкращого зарубіжного досвіду у цій сфері, зокрема досвіду Республіки Польща.

Доведено, що запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Республіці Польща необхідно здійснювати з огляду на особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та адвокатури загалом як інституту реалізації права на правову допомогу.

Підкреслено, що завданням органів публічної адміністрації на цьому напрямі є пошук справедливого балансу між інтересами громадянського суспільства України, інтересами самих адвокатів та інтересами публічної адміністрації, яка прагне гармонізувати національне законодавство із правом Європейського Союзу у всіх сферах суспільних відносин, включаючи адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності.

Акцентовано увагу на тому, що невідворотність набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі зумовлює необхідність адміністративно-правового забезпечення можливості повноцінної інтеграції національної адвокатської спільноти в європейський юридичний ринок.

Зазначається, що досвід Республіки Польща у сфері адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності є надзвичайно важливим для України з огляду на близькість та спорідненість національних правових систем, їх спільне історичне минуле та спільне майбутнє в новій об'єднаній Європі.

У підрозділі 2.3 «Особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні та Республіці Польща» констатовано, що дисциплінарна відповідальність адвокатів є дієвою гарантією забезпечення дотримання адвокатами норм чинного законодавства, правил адвокатської етики, належного виконання ними своїх професійних обов'язків.

Встановлено, що перелік дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані до адвокатів у Республіці Польща є ширшим порівняно із відповідним переліком у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». На особливу увагу заслуговує можливість застосування до адвокатів у Республіці Польща грошового стягнення за вчинення дисциплінарного проступку. З огляду на те, що діяльність адвокатів є по суті різновидом підприємницької діяльності (за винятком надання безоплатної правової допомоги), має комерційний характер, вказаний вид дисциплінарного стягнення цілком може бути імплементований у національне законодавство та юридичну практику.

Також заслуговує на увагу досвід Республіки Польща щодо застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного й активного права бути вибраними до органу адвокатського самоврядування.

Розділ 3 «Перспективні напрями удосконалення адміністративно-правових засад регулювання адвокатської діяльності в Україні з урахуванням позитивного досвіду Республіки Польща» присвячено формулюванню конкретних пропозицій щодо внесення змін до чинного національного законодавства в частині адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності з урахуванням досвіду Республіки Польща у цій сфері суспільних відносин. Серед іншого запропоновано:

– запозичити досвід Республіки Польща щодо обов’язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов’язків (наявність такої страховки є додатковою гарантією належного та якісного захисту прав і свобод людини адвокатом та дисциплінує інститут адвокатури загалом);

– імплементувати в національне законодавство польський варіант підготовки майбутнього адвоката, коли особа (аплікант) протягом трьох років проходить стажування і тільки потім складає адвокатський іспит (з огляду на право апліканта після шести місяців стажування заміняти адвоката у суді, за виключенням Верховного Суду);

– доповнити перелік дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватись до адвоката в Україні, грошовим стягненням за вчинення дисциплінарного проступку за аналогією із відповідним переліком за польським законодавством (з огляду на суттєвий стимулюючий вплив можливих майнових втрат на правосвідомість адвоката такий вид дисциплінарного стягнення повинен бути одним із основних);

– імплементувати в національне законодавство можливість застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керування стажуванням) на певний строк та втрати пасивного й активного права бути вибраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку (втрата пасивного права бути вибраним до органу адвокатського самоврядування на певний строк повинно застосовуватись обов’язково у разі накладення на адвоката грошового стягнення (штрафу) за вчинення дисциплінарного проступку; втрата активного та пасивного права бути вибраним до органу адвокатського самоврядування на певний строк повинно застосовуватись обов’язково у разі зупинення права на заняття адвокатською діяльністю);

– вирішити проблему належного фінансового забезпечення системи безоплатної правової допомоги в частині стимулювання адвокатів до активної участі у захисті клієнта шляхом збільшення розміру додаткової винагороди у разі винесення судом виправдувального вироку.

Вказані пропозиції доцільно імплементувати в національне законодавство шляхом внесення змін до чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» після обговорення та схвалення відповідними органами адвокатського самоврядування.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розкритті адміністративно-правових засад діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України. Унаслідок дисертаційного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Констатовано, що порівняння історії становлення адвокатури в Україні та Республіці Польща демонструє кардинально різні історичні умови, в яких розвивається юриспруденція цих двох європейських держав. На відміну від польської держави, українські землі тривалий час перебували у складі імперських утворень і, природно, зазнавали впливу іноземних правових систем, нав'язаного законодавств та всієї юридичної структури метрополій.

Спільною рисою для обох країн була та залишається їх належність до романо-германської правової сім'ї. Правові системи майбутніх Республіки Польща та України сформувалися в результаті рецепції римського права, римських традицій юридичного життя, тому інститут адвокатури активно розвивається в обох країнах саме під впливом давньоримських правових традицій та звичаїв.

Для виокремлення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання окремих аспектів адвокатської діяльності увагу зосереджено на етапі новітньої історії України та Республіки Польща. Зокрема, досліджено розвиток інституту адвокатури в Республіці Польща часів «Солідарності».

Історія польської адвокатури в період страйків у країні та тривалої політичної кризи 80-их років ХХ ст. ясно показує, що польські адвокати вступили в нову епоху із сильним почуттям власної ідентичності та значущості. Навіть у період введеного воєнного стану та жорстокої політичної реакції вони змогли домогтися прийняття ліберального Закону та продовжували активну участь у політичних судових процесах. Водночас ті адвокати, які опинилися на боці диктаторського режиму, після його падіння не були забуті і зазнали процедури люстрації нарівні з державними службовцями та суддями.

Такий досвід самоочищення адвокатури, безумовно, є позитивним і для України, адже процедуру люстрації проходили чиновники, державні службовці. Натомість значна кількість адвокатів, які були лояльними до злочинного режиму та сприяли його функціонерам, залишилися при своєму статусі та навіть обіймали або обіймають важливі посади в органах публічної адміністрації вже при новій владі.

2. Встановлено, що серед методів дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України ключову роль логічно відіграє методологія порівняльного правознавства. Також активно слід застосовувати структурно-функціональний метод, а також метод юридичного моделювання. Для повноти наукового аналізу та досягнення поставлених завдань, зокрема, виявлення проблемних питань адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Республіці Польща та в Україні і визначення шляхів їх вирішення, необхідно застосовувати антропологічний, цивілізаційний та синергетичний наукові підходи.

Синергетичний науковий підхід дозволяє, зокрема, врахувати всі зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на інститут адвокатури як самоорганізованої системи, що прагне до самовдосконалення, з метою запозичення найкращого позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатури в Республіці Польща та визначення можливості та доцільності його імплементації в національне законодавство та юридичну практику.

3. Встановлено, що до правових засад адвокатської діяльності в Україні належать норми Конституції України та рішення Конституційного Суду України, норми міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, підзаконні нормативно-правові акти (укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств та інших ЦОВВ), правові висновки (позиції) Верховного Суду та касаційних судів у складі Верховного Суду, а також акти органів адвокатського самоврядування.

Безпосередньою правовою основою адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща є, відповідно, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Закон «Про адвокатуру» Республіки Польща (в оригінальному перекладі – «Право про адвокатуру») від 26 травня 1982 року.

Зазначається, що принципи адвокатської діяльності містяться в Правилах адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року, зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 року. Так, згідно з Розділом II Правил адвокатської етики, до основних принципів адвокатської етики належать: незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності, дотримання законності, пріоритет інтересів клієнта, неприпустимість конфлікту інтересів, конфіденційність, компетентність та добросовісність, повага до адвокатської професії, чесність та добропорядна репутація.

Запропоновано класифікувати спільні принципи здійснення адвокатської діяльності в Україні та в Республіці Польща на загальноправові принципи (верховенства права, законності, рівності всіх перед законом та судом, презумпції невинуватості, справедливості) та принципи, що притаманні адвокатській діяльності (принцип конфіденційності (збереження адвокатської таємниці), принцип монополії адвокатської професії у визначених законом сферах правозахисної та представницької діяльності, принцип свободи вибору

форм та методів адвокатської діяльності, принцип незалежності адвоката в процесі здійснення професійної діяльності, принцип пріоритетності інтересів клієнта).

Встановлено відмінність порядку проходження адвокатської апікації (стажування) в Республіці Польща, де особа, яка бажає стати адвокатом, спочатку проходить стажування протягом трьох років, після завершення якого стажист складає адвокатський іспит, від порядку проходження стажування в Україні, де майбутній адвокат спочатку складає адвокатський іспит, а вже потім особа, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, проходить стажування протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону.

З огляду на складність роботи адвоката, необхідність володіння ним знаннями та навичками застосування законодавства у більшості галузей права, відповідальність адвоката перед клієнтом за якість наданих послуг, більш доцільним та логічним видається польський варіант підготовки майбутнього адвоката, коли особа протягом трьох років фактично проходить практичне навчання і тільки потім складає теоретико-практичний адвокатський іспит.

Також заслуговує на увагу та запозичення досвід Республіки Польща щодо обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків.

4. До актуальних питань адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні та Республіці Польща в контексті євроінтеграційних процесів та процесів глобалізації віднесено:

– відсутність в Україні, на відміну від Республіки Польща, обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків;

– більша залежність інституту адвокатури в Республіці Польща від держави, що проявляється в повноваженнях Міністра юстиції наглядати за діяльністю органів адвокатського самоврядування; визначати спеціальну форму одягу для адвокатів, які беруть участь у судовому засіданні; перевіряти діяльність окружних адвокатських рад; визначати строк виконання обов'язку сплати страхових внесків і мінімального розміру страхових виплат; праві звернення до Верховного Суду з питань визнання недійсними ухвал органів адвокатури й органів адвокатських палат; праві звернутися до З'їзду адвокатів або Вищої ради адвокатів щодо ухвалення рішення у справі, що належить до їхньої компетенції; праві встановлювати мінімальний розмір оплати послуг адвоката; участі у проведенні кваліфікаційних іспитів;

– відсутність в Україні можливості застосування до адвоката грошового стягнення за вчинення дисциплінарного проступку, а також додаткових адміністративних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного й активного права бути вибраними до органа адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку;

– проходження стажування в Україні тільки після складання адвокатського іспиту протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону, на відміну від польської моделі, коли стажування передуює складанню адвокатського іспиту та триває три роки, причому після шести місяців аплікант (особа, яка проходить стажування) може замінити адвоката у суді;

– необхідність збільшення винагороди адвокатам за участь у наданні безоплатної правової допомоги, зокрема, збільшення виплат за виправдувальний вирок клієнту, що має стимулювати адвокатів здійснювати захист на належному рівні та уникати формально-пасивної участі у судовому розгляді справи.

5. До особливостей дисциплінарної відповідальності адвокатів у Республіці Польща віднесено можливість застосування до адвоката, який вчинив дисциплінарний проступок, грошового стягнення, а також можливість застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного й активного права бути вибраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку.

Наголошено на тому, що вказаний позитивний досвід Республіки Польща цілком може бути імплементований у національне законодавство та юридичну практику з метою підвищення рівня правосвідомості українських адвокатів у частині відповідального ставлення до своїх обов'язків.

Також заслуговує на увагу наявність у Республіці Польща двох інстанцій, які розглядають справи щодо притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, а саме дисциплінарного суду ради адвокатів та Вищого Дисциплінарного Суду, на відміну від України, де оскаржити рішення у дисциплінарній справі можна до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду.

6. До перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад регулювання адвокатської діяльності в Україні з урахуванням позитивного досвіду Республіки Польща віднесено: запозичення позитивного досвіду Республіки Польща щодо обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну адвокатом клієнту під час виконання своїх професійних обов'язків; імплементацию в національне законодавство польського варіанту підготовки майбутнього адвоката, коли особа (аплікант) протягом трьох років проходить стажування і тільки потім складає адвокатський іспит; доповнення переліку дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватись до адвоката в Україні, грошовим стягненням за вчинення дисциплінарного проступку за аналогією із відповідним переліком за польським законодавством; імплементация в національне законодавство можливості застосування до адвокатів додаткових дисциплінарних стягнень у вигляді заборони виконання патронату (керівництва стажуванням) на певний строк та втрати пасивного й активного права бути вибраними до органу адвокатського самоврядування у разі вчинення дисциплінарного проступку; стимулювання адвокатів до активної участі у захисті клієнта шляхом збільшення розміру додаткової винагороди у разі

винесення судом виправдувального вироку.

Запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Республіці Польща необхідно здійснювати з огляду на особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та адвокатури загалом як інституту реалізації права на правову допомогу.

Завданням органів публічної адміністрації на цьому напрямі є пошук справедливого балансу між інтересами громадянського суспільства України, інтересами самих адвокатів та інтересами публічної адміністрації, яка прагне гармонізувати національне законодавство із правом Європейського Союзу у всіх сферах суспільних відносин, включаючи адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Ши́ра О.В. Становлення та розвиток публічного адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща: позитивний досвід для України. *Держава та регіони. Серія Право*. 2024. № 1. Т. 2. С. 23–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.4>.

2. Ши́ра О.В. Адміністративно-правові засади адвокатської діяльності в Республіці Польща та в Україні: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 822–825. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/200>.

3. Ши́ра О.В. Історіографія та методологія порівняльно-правового дослідження адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в Республіці Польща та в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. Т. 2. С. 73–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.21.57>.

4. Ши́ра О.В. Система адвокатського самоврядування в Республіці Польща та в Україні: порівняльне дослідження. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 1(61). С. 165–170. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.1.25>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ши́ра О.В. Особливості дисциплінарної відповідальності адвокатів за законодавством України та Польщі: порівняльний аналіз. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 267–270. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-76>.

2. Шира О.В. Принципи адвокатської діяльності в Україні та Польщі: порівняльний аналіз. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 512–515. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-140>.

АНОТАЦІЇ

Шира О.В. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства Польщі та України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2024.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розкритті адміністративно-правових засад діяльності адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу в контексті порівняльного адміністративно-правового аналізу законодавства Республіки Польща та України.

Констатовано, що становлення інституту адвокатури в Україні та Республіці Польща відбувалось у відповідності до загальних закономірностей становлення та розвитку такого правового інституту в європейських країнах, причому професійна адвокатура на українських землях сформувалась саме в період польсько-литовської доби.

На підставі аналізу наукових публікацій встановлено тенденцію щодо активізації доктринальних досліджень актуальних питань адвокатської діяльності загалом та адвокатури як інституту реалізації права на правову допомогу зокрема.

Констатовано, що сучасний стан адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні потребує удосконалення, включаючи необхідність запозичення найкращого зарубіжного досвіду у цій сфері, зокрема досвіду Республіки Польща.

Доведено, що запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Республіці Польща необхідно здійснювати з огляду на особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та адвокатури загалом як інституту реалізації права на правову допомогу.

Підкреслено, що завданням органів публічної адміністрації на цьому напрямі є пошук справедливого балансу між інтересами громадянського суспільства України, інтересами самих адвокатів та інтересами публічної адміністрації, яка прагне гармонізувати національне законодавство із правом Європейського Союзу у всіх сферах суспільних відносин, включаючи адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності.

Сформульовано пропозиції щодо удосконалення чинного національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності з урахуванням позитивного досвіду Республіки Польща.

Ключові слова: адвокатура, адміністративні засади, вимоги до адвоката, законодавство, запозичення, кваліфікаційний іспит, позитивний досвід, порівняльний аналіз, стажування, форми діяльності.

Shyra O.V. Advocacy as an institution for the realization of the right to legal aid: a comparative administrative-legal analysis of the legislation of Poland and Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in law sciences by speciality 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Uzhgorod National University, Uzhhorod, 2024.

The dissertation provides a theoretical generalization and a new solution to the scientific task, which is revealed in the disclosure of the administrative-legal basis of the activity of the bar as an institution for the realization of the right to legal aid in the context of a comparative administrative-legal analysis of the legislation of the Republic of Poland and Ukraine.

It was established that the formation of the legal institute in Ukraine and the Republic of Poland took place in accordance with the general laws of the formation and development of this legal institute in European countries, and the professional legal profession in Ukrainian lands was formed precisely during the Polish-Lithuanian era.

On the basis of the analysis of scientific publications, a trend has been established regarding the activation of doctrinal studies of topical issues of advocacy in general and advocacy as an institution for the realization of the right to legal aid in particular.

It was established that the current state of administrative and legal regulation of advocacy in Ukraine needs improvement, including the need to borrow the best foreign experience in this area, in particular, the experience of the Republic of Poland.

It is proved that the borrowing of positive experience of the administrative-legal regulation of advocacy in the Republic of Poland must be carried out taking into account the peculiarities of legal awareness and legal culture of Ukrainian citizens, national legal traditions and customs, because blind, automatic borrowing of foreign experience can negatively affect the state of administrative-legal regulation of the activity of lawyers and the bar as a whole as an institution for the realization of the right to legal assistance.

It is emphasized that the task of public administration bodies in this direction is to find a fair balance between the interests of Ukrainian civil society, the interests of the lawyers themselves and the interests of the public administration, which seeks to harmonize national legislation with EU law in all spheres of public relations, including the administrative and legal regulation of advocacy activities.

Proposals for improving the current national legislation in the field of administrative and legal regulation of advocacy activities have been formulated, taking into account the positive experience of the Republic of Poland.

Key words: administrative principles, advocacy, borrowing, comparative analysis, forms of activity, internship, legislation, positive experience, qualification exam, requirements for a lawyer.

Підписано до друку 13.08.2024. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1111.
Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.